

УДК 342.9:347.121.1

Михайло Різак,*канд. юрид. наук,
помічник-консультант народного депутата України*

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ТА ОБРОБЦІ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті охарактеризовано систему правоохоронних органів України, розглянуто повноваження окремих правоохоронних органів у сфері обігу та обробки персональних даних, установлено проблемні аспекти гарантування безпеки обігу та обробки персональних даних у роботі правоохоронних органів.

Ключові слова: права людини, інформація, захист персональних даних, правоохоронна діяльність, збирання й поширення даних, правоохоронні органи, безпека обігу та обробки персональних даних

Постановка проблеми. В умовах становлення в Україні інформаційного суспільства, з одного боку, та реформування системи органів, що здійснюють правоохоронну діяльність, з іншого боку, особливої гостроти набуває питання гарантування безпеки обігу та обробки персональних даних людини. У рамках діяльності правоохоронних органів обіг та обробка інформації про особу є повсякденним явищем, а бази персональних даних правоохоронних органів чи не найбільші в державі. Збереження, використання, поширення, знищення, обробка й захист персональних даних регулюються різними за сферою застосування та юридичною силою нормативно-правовими актами, від міжнародної конвенції до посадової інструкції конкретного працівника в чітко визначеній галузі його діяльності.

Окремі питання обігу та обробки персональних даних досліджували такі науковці, як Л.В. Борисова, В.М. Брижко, І.О. Вельдер, В.Д. Гавловський, В.С. Гербут, О.В. Кохановська, А.В. Кучеренко й інші. Значну частину вітчизняних наукових праць присвячено загальнотеоретичним проблемам обігу та обробки персональних даних фізичних осіб. Водночас у сьогоденнішніх реаліях доцільно дослідити низку проблем, пов'язаних із запобіганням незаконному обігу та обробці персональних даних під час здійснення правоохоронної діяльності.

Мета статті полягає в дослідженні запобігання незаконному обігу та обробці персональних даних в умовах здійснення правоохоронної діяльності. Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання: охарактеризовано систему правоохоронних органів України; розглянуто повноваження окремих правоохоронних органів у сфері обігу та обробки персональних даних; з'ясовано проблемні аспекти гарантування безпеки обігу та обробки персональних даних у процесі здійснення правоохоронними органами своєї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Обіг та обробка персональних даних створює ризики щодо реалізації гарантованого права на не-

втручання в приватне життя особи. Імовірність реальної загрози щодо гарантування зазначеного права стрімко зростає у випадках, коли обіг та обробка персональних даних здійснюються поза волею суб'єкта цих персональних даних за участю правоохоронних органів, які є володільцями й/або розпорядниками найбільших баз персональних даних. Відтак варто визначити коло органів, що називаються правоохоронними.

Згідно з частиною 1 статті 1 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», правоохоронні органи – це органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [1]. Права правоохоронних органів на отримання інформації від органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності щодо надання персональних даних на їхні запити визначено чинним законодавством України.

У статті 25 Закону України «Про Службу безпеки України» [2] зазначено, що Службі безпеки України, її органам і співробітникам для виконання покладених на них обов'язків надається право:

– одержувати на письмовий запит керівника відповідного органу Служби безпеки України від міністерств, державних комітетів, інших відомств, підприємств, установ, організацій, військових частин, громадян і їхніх об'єднань дані й відомості, необхідні для забезпечення державної безпеки України, а також користуватись із цією метою службовою документацією і звітністю. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється в порядку та обсязі, встановлених Законом

України «Про банки і банківську діяльність», тощо;

– входити в порядку, погодженому з адміністрацією підприємств, установ та організацій і командуванням військових частин, на їхню територію й у службові приміщення.

Відповідно до статей 23, 26 Закону України «Про прокуратуру» [3], під час здійснення повноважень прокурор має право:

– витребувати за письмовим запитом, ознайомлюватися та безоплатно отримувати копії документів і матеріалів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних і комунальних підприємств, установ і організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, що знаходяться в цих суб'єктах, у порядку, визначеному законом;

– отримувати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, військових частин, державних і комунальних підприємств, установ та організацій, органів Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування усні або письмові пояснення;

– знайомитися з матеріалами, отримувати їх копії, перевіряти законність наказів, розпоряджень, інших актів відповідних органів та установ і в разі невідповідності законодавству вимагати від посадових чи службових осіб їх скасування й усунення порушень закону, до яких вони призвели, а також скасовувати незаконні акти індивідуальної дії;

– вимагати від посадових чи службових осіб надання пояснень щодо допущених порушень, а також вимагати усунення порушень і причин та умов, що їм сприяли, притягнення винних до передбаченої законом відповідальності;

– знайомитися з матеріалами виконавчого провадження щодо виконання судових рішень у кримінальних справах, робити з них виписки, знімати копії й у встановленому законом порядку оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця.

Згідно зі статтею 25 Закону України «Про Національну поліцію», поліція здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень, визначених цим Законом. Поліція в рамках інформаційно-аналітичної діяльності: 1) формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; 2) користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; 3) здійснює інформаційно-пошукову й інформаційно-аналітичну роботу; 4) здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав і міжнародними організаціями. Поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформа-

ційно-аналітичні системи, необхідні для виконання покладених на неї повноважень. Діяльність поліції, пов'язана із захистом та обробкою персональних даних, здійснюється на підставах, визначених Конституцією України, Законом України «Про захист персональних даних», іншими законами України [4].

Доволі поширеним явищем є незаконний обіг та обробка персональних даних у системі органів внутрішніх справ. Це зазначив Представник з питань захисту персональних даних Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Представник Уповноваженого) під час прес-конференції на тему «Порушення Україною права громадян на захист персональних даних». «Передусім ідеться про незаконне дактилоскопіювання осіб. За законом, відбір відбитків пальців здійснюється лише в людей, які підозрюються в скоєнні злочину, затримані або взяті під варту», – повідомив Маркіян Бем. Представник Уповноваженого також зазначив, що в ході перевірок працівники Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у двох районних управліннях МВС міста Києва виявили за рік понад тисячу осіб, у яких незаконно відібрано відбитки пальців. «Це означає, що інформацію про цих осіб зібрано районним управлінням, а потім передано на облік у базу даних. Відповідно, кожен раз, коли особа підозрюватиметься в учиненні злочину, її відбитки пальців звертатимуться за цією базою даних, яка включає тих людей, які до жодних злочинів у минулому не були причетні», – зазначив Маркіян Бем. Крім того, за словами Представника Уповноваженого, якщо особа перебувала в статусі підозрюваної і пройшла дактилоскопію, а потім її виправдано, то інформація про відбитки пальців повинна бути вилучена. Водночас у ході здійснених перевірок компетентними органами встановлено, що в більшості випадків правоохоронні органи не видаляють інформацію персонального характеру, а продовжують її накопичувати [5].

Підкреслимо, що такі дії є грубим порушенням з боку посадових осіб органів внутрішніх справ щодо прав особи, гарантованих статтею 32 Конституції України [6], а також пунктом 7 частини 1 і частиною 2 статті 26 Закону України «Про Національну поліцію» [4], частинами 3, 5 і 6 статті 6, статтями 11 і 14 Закону України «Про захист персональних даних» [7], пунктом 1.5 Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби Міністерства внутрішніх справ України [8].

Ведення дактилоскопічного обліку передбачає сьогоденні накопичення інформації не лише про осіб, які були взяті під варту, арештовані, затримані, обвинувачені й надалі засуджені, а також про: 1) осіб, узятих під варту, арештованих, затриманих, обвинувачених, кримінальне провадження щодо яких було надалі закрито або яких було виправдано судом; 2) осіб, яких із тих чи інших причин було незаконно дактилоскопійовано. Інформація про особу разом із відбитками пальців, яка потрапила до журналу вищезазначеного обліку, фактично залишається там назавжди. Така ситуація суперечить

не лише чинному законодавству щодо персональних даних і правоохоронної діяльності, а й практиці Європейського суду з прав людини. У рішеннях по справах «М.К. проти Франції», «С. та Марпер проти Великобританії» Європейський суд з прав людини зазначив, що зберігання правоохоронними органами на підставі чинного національного законодавства відбитків пальців осіб, яких було затримано (чи яким було оголошено про підозру), однак надалі виправдано/звільнено від кримінальної відповідальності, становить надмірне втручання в права, гарантовані статтею 8 Конвенції [9]. Виходячи із цього, зберігання правоохоронними органами відбитків пальців особи без законних підстав є особливо свавільним порушенням її прав, гарантованих статтею 8 Конвенції [10, с. 231].

Важливою гарантією безпеки обігу та обробки персональних даних є встановлення в статті 27 Закону України «Про Національну поліцію» правового режиму використання останньою інформаційних ресурсів. Поліції гарантується безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади за обов'язкового дотримання Закону України «Про захист персональних даних». Інформація про доступ до бази (банку) даних повинна фіксуватися та зберігатися в автоматизованій системі обробки даних включно з інформацією про поліцейського, який отримав доступ, і про обсяг даних, доступ до яких було отримано. Кожна дія поліцейського щодо отримання інформації з інформаційних ресурсів, передбачених статтями 26, 27 цього Закону, фіксується в спеціальному електронному архіві, ведення якого покладається на службу інформаційних технологій Міністерства внутрішніх справ України. В електронному архіві фіксуються прізвище, ім'я по батькові й номер спеціального жетона поліцейського, вид отриманої інформації, реєстр, з якого отримувалася інформація, час її отримання та інші дані, необхідні для ідентифікації поліцейського, який отримував інформацію з реєстрів.

Стаття 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [11] регламентує, що під час здійснення заходів боротьби з організованою злочинністю спеціальним підрозділом по боротьбі з організованою злочинністю Служби безпеки України надаються повноваження:

– заводити оперативно-розшукові справи. Постанова про заведення справи затверджується начальником спеціального підрозділу;

– на письмову вимогу керівників відповідних спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю одержувати від банків, а також кредитних, митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності) інформацію й документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб. Отримання від банків інформації, яка містить банківську таємницю, здійснюється в порядку й обсязі, встановлених Законом України «Про банки і банківську діяльність» [12].

Документи та інформація повинні бути подані негайно, а якщо це неможливо – не пізніше як протягом 10 діб;

– одержувати інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем і банків даних, створених Верховним Судом України, Генеральною прокуратурою України, Антимонопольним комітетом України, Фондом державного майна України, міністерствами, відомствами, іншими державними органами України;

– в разі одержання фактичних даних про організовану злочинну діяльність для їх перевірки витребувати й одержувати від державних органів, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності) інформацію та документи. Витребувані документи та інформація повинні бути подані негайно або не пізніше як протягом 10 діб.

У статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [13] зазначено, що оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право ознайомлюватися з документами й даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, на вимогу керівників підприємств, установ та організацій – виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу слідчого судді в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, – витребувати документи й дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їхніх доходів із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, у яких вони витребувані, і забезпеченням їх збереження й повернення в установленому порядку. Вилучення оригіналів первинних фінансово-господарських документів забороняється, крім випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про захист персональних даних», порядок доступу до персональних даних третіх осіб визначається умовами згоди суб'єкта персональних даних, наданої володільцю цих персональних даних на їх обіг та обробку, або відповідно до вимог закону. [17]. Суб'єкт правовідносин щодо персональних даних подає запит про надання доступу до персональних даних їх володільцю.

У запиті зазначаються прізвище, ім'я по батькові, місце проживання (місце перебування) й реквізити документа, що посвідчує фізичну особу, яка подає запит (для фізичної особи-заявника); найменування, місцезнаходження юридичної особи, яка подає запит, посада, прізвище, ім'я по батькові особи, яка засвідчує запит; підтвердження того, що зміст запиту відповідає повноваженням юридичної особи (для юридичної особи-заявника); прізвище, ім'я по

батькові, а також інші відомості, що дають змогу ідентифікувати фізичну особу, стосовно якої робиться запит; відомості про базу персональних даних, стосовно якої подається запит, чи відомості про володільця чи розпорядника персональних даних; перелік персональних даних, що запитуються; мета й/або правові підстави для запиту.

Якщо в запиті не зазначено мету й/або правову підставу тощо, виникає питання правомірності та обґрунтованості такого запиту. Крім того, відповідно до статті 16 Закону України «Про захист персональних даних», звернення скеровується до володільця персональних даних, а не до суб'єкта персональних даних, що створює реальну загрозу порушення прав останнього задовго до його інформування про наданий допуск до його даних.

Згідно з інформацією на сайті Уповноваженого, упродовж першого кварталу 2017 року планується проведення перевірок органів державної влади, підприємств, організацій та установ державної і приватної форми власності на предмет дотримання ними вимог законодавства щодо обігу й обробки персональних даних, а саме в Державній фіскальній службі України, Головному управлінні Державної фіскальної служби України у місті Києві, Державній податковій інспекції у Печерському районі Головного управління Державної фіскальної служби України у місті Києві, Державній податковій інспекції в Оболонському районі Головного управління Державної фіскальної служби України у місті Києві [14].

Працівники правоохоронних органів за незаконний обіг та обробку персональних даних можуть притягуватися до юридичної відповідальності. Відповідно до статті 28 Закону України «Про захист персональних даних», порушення законодавства про захист персональних даних тягне за собою відповідальність, установлену законом. Згідно зі статтею 27 Закону України «Про інформацію» [15], порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність. Зокрема, Кодексом України про адміністративні правопорушення [16] передбачено відповідальність за порушення законодавства у сфері обігу та обробки персональних даних, а також за невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Водночас, урахуовуючи зміст правоохоронної діяльності, відзначимо, що положення частини 1 статті 25 Закону України «Про захист персональних даних» закріплює обмеження правових гарантій безпеки обігу та обробки персональних даних, визначених законом у випадках, передбачених законом, наскільки це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, економічного добробуту або захисту прав і свобод суб'єктів персональних даних чи інших осіб.

Керуючись положенням статті 25 Закону України «Про захист персональних даних» і визначенням змісту правоохоронної діяльності, можемо дійти висновку, що в процесі здійснен-

ня правоохоронної діяльності представниками правоохоронних органів здійснюється захист прав і свобод самого суб'єкта персональних даних або третіх осіб, тобто в процесі їхньої діяльності на здійснюваний ними обіг та обробку персональних даних не поширюються правові гарантії безпеки обігу та обробки персональних даних.

Висновки

Отже, для запровадження дієвого механізму гарантування недоторканності приватного життя в контексті обігу та обробки персональних даних в умовах здійснення правоохоронної діяльності необхідно на законодавчому рівні:

- 1) визначити тривалість обігу та обробки персональних даних правоохоронними органами;
- 2) закріпити обов'язок знищення персональних даних після завершення здійснення правоохоронної діяльності щодо конкретного діяння, з яким пов'язано їх збирання для обігу та обробки;
- 3) удосконалити диспозиції правових норм щодо встановлення відповідальності в сфері обігу та обробки персональних даних.

Список використаних джерел:

1. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 50.
2. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.
3. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Голос України. – 25.10.2014. – № 206.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–4. – С. 1970. – Ст. 379.
5. Прес-релізи Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/29415-gk-markiyan-bem-dovoli-poshirenim-yavischem-ye-pezakonnij-zbir-i-poshiren/>.
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
8. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.09.2001 № 785 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 52. – С. 227. – Ст. 2392.
9. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних від 28.01.1981 // Офіційний вісник України. – 2011. – № № 1, 58, 2010. – Ст. 1994. – С. 701; Ст. 85.
10. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ombudsman.gov.ua.

11. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

12. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5. – Ст. 30.

13. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

14. Про затвердження Плану перевірок органів державної влади, підприємств, організацій та установ державної та приватної форм власності на предмет дотримання ними вимог законодавства про захист персональних даних на 1 квартал 2017 року : Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 23.12.2016 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/zpd/kontrol/plan-provedennya-perevirok/>.

15. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.

16. Різак М.В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства у сфері обігу персональних даних: сучасний стан та перспективи подальшого розвитку / М.В. Різак // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 190–198.

17. Різак М.В. Согласие лица на оборот и обработку его персональных данных в контексте интеграции информационно-коммуникационных технологий в экономические отношения / М.В. Різак // Legea si Viata (Молдова). – 2014. – № 3/2. – С. 188–192.

В статье охарактеризована система правоохранительных органов Украины, рассмотрены полномочия отдельных правоохранительных органов в сфере оборота и обработки персональных данных, установлены проблемные аспекты обеспечения безопасности оборота и обработки персональных данных в работе правоохранительных органов.

Ключевые слова: права человека, информация, защита персональных данных, правоохранительная деятельность, сбор и распространение данных, правоохранительные органы, безопасность оборота и обработки персональных данных

The article describes a system of law enforcement bodies of Ukraine, considers some law enforcement powers in the field of gathering and dissemination of personal data, finds some issues of personal data protection in law enforcement.

Key words: human rights, information, data protection, law enforcement, collection and dissemination of data to law enforcement.